

HİTİT UYGARLIĞINDA BÜYÜK TAPINAK MİMARİSİ VE ETKİLERİ

Elif Fatma SALİHOĞLU¹

Deniz DEMİRARSLAN²

Atıf/©: Salihoğlu, E., F. ve Demirarslan, D. (2018). Hitit uygarlığında büyük tapınak mimarisi ve etkileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1761-1779. doi: 10.17218/hititsosbil.411558

Özet: Eski Anadolu Uygarlıklarından olan Hititler; Anadolu'nun mimari ve sanatına yön veren en önemli uygarlıkların başını çekmektedir. Bu uygarlık ilk kez 1834 yılında Hitit başkenti Hattuşaş ile Charles Texier tarafından Dünya'ya tanıtılmıştır. Bir dağ kenti olan Hattuşaş yer seçimi açısından dahi kendi dönemi içerisinde Anadolu'da özgün bir başkent konumundadır. Başlangıcı 1906 yılına dayanan arkeolojik çalışmalar ile taş temelleri günümüze kadar ulaşmış olan görkemli bir kentin mimarisini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma ile Hattuşaş'taki önemli mimari yapıların başında gelen Büyük Tapınak Kompleksi'nin mekân kurgusu incelenmiş olup; Anadolu Mimarlığı üzerindeki etkileşimlerine ulaşılması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; Büyük Tapınak bir mabet olmasının yanı sıra iş evi, arşiv odası gibi farklı işlevlere sahip mekânlar da barındıran büyük bir komplekstir. Dini tören ritüellerine uygun olarak tapınak alanlarında mahrem alanların ve kutsal bölümlerin oluşturulması, özel avlu ve girişler, depolama alanları akılcı bir tasarımın göstergesidir. Yatayda genişleyen ve işlevlerine göre bölümlere ayrılan mekân kurgusu, işlevsellik, çevreye hâkim konumu ve malzeme seçimleri ile örnek bir mimari yapıdır. Anadolu'da Hitit Mimarisinden çok daha yakın tarihli inşa edilmiş olan Selçuklu-Osmanlı külliyesi ve Topkapı Sarayı'nın da Hitit mimarisinin plan özelliklerini gösterdiği görülmüştür. Sonuç olarak Hitit Uygarlığının mimarisi ve sanatının Anadolu'nun mimari kimliği üzerinde etkili olduğu bir kez daha ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hitit Uygarlığı, Hitit Mimarisi, Büyük Tapınak, Hattuşaş

The Great Temple Architecture of the Hittite Civilization and its Effects

Citation/©: Salihoğlu, E. F. and Demirarslan, D. (2018). The great temple architecture of the Hittite civilization and its effects. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 11(3), 1761-1779. doi: 10.17218/hititsosbil.411558

Abstract: The Hittites from ancient Anatolian Civilizations was one of the most important one that has given a new shape to the architecture and art of Anatolia. This civilization was first introduced to the world by Charles Texier in 1834 with 'Hattusha' the Hittite capital. Hattusha, a mountainous city, was a unique capital in Anatolia in terms of the location selected during its period. With the recent and past archaeological studies, stone foundations has revealed the architecture of a magnificent city. The Great Temple is at the head of the most important architectural structures in Hattusha. This study aims to reach the interactions of the Great Temple Complex on Anatolian Architecture and its design criteria. Research has shown that the Great Temple is not only a sanctuary but also is a large complex that houses spaces with different functions such as workplaces or archive room. In accordance with religious ceremonial rituals creation of private areas

Makale Geliş Tarihi: 1 Nisan 2018

Makale Kabul Tarihi 9 Aralık 2018

¹Yüksek İç Mimar, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, elifkarabay@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9031-4817>

²Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, denizdemirarslan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7817-5893>

and sanctuaries in temples, indicative of a rational design. It is an exemplary architectural structure with the plan formation, which expands horizontally and divided into functions also with its dominant position and material selections. Therewithal it is seen that Anatolian Seljuk-Ottoman mausoleums and Topkapi Palace, which were built much more recently than Hittite Architecture, also showed similar features. In this respect, once again it is possible to say that the Hittite civilization architecture and art have played an important role in the formation of the Anatolian Architectural Identity.

Keywords: *Hittite civilization, Hittite Architecture, The Great Temple, Hattusha*

1. GİRİŞ

Hitit Uygarlığının oluşumunda, Anadolu'nun en önemli ön tarih uygarlıklarından biri olan Hattiler'in katkısı büyüktür. Antik dönemde Anadolu'nun "Hatti ülkesi" olarak adlandırılması bile, Anadolu-Hatti ilişkisini ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Birçok bilim adamı bu dönem Hatti topluluğu için "proto-Hitit" ya da "proto-Hatti" adlandırmasını kullanmıştır ve bu söylemin alışkanlık sonucu yer yer hâlâ kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Hititlerin Hattiler 'den geldiği izlenimi vermekle birlikte gerçekte dil ve ırk bakımından bu iki halk topluluğu birbirinden tümüyle farklıdır (Akurgal, 2005, s.15). Anadolu'ya yeni gelen Hind-Avrupa'lı boyların yani 'Hititler'; Hatti kültür ve sanatlarından oldukça fazla etkilenmiştir. Bu güçlü etkileşim sayesinde köklü Hatti gelenekleri Anadolu Hitit Uygarlığında yaşamış ve geniş coğrafyalarda etkili olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen Hint-Avrupalı boylarının kökenleri Avrupa'nın Kuzey bölgelerine dayanmaktadır ve bu boyların Atlantik kıyılarından Güney'e göç ettikleri kabul edilmektedir. Bu göç; isimlerini sonradan almış olan Germenlerin, Latinlerin, Yunanlıların, İranlıların ve Hintlilerin bugünkü yurtlarına dağılmaları ile geniş coğrafyalarda etkin olmuştur. Hint-Avrupalı bu boylar, Anadolu'ya da tıpkı Troyalılar ve Frigler gibi yerleşmişlerdir. Bir başka Hint-Avrupalı boy olan Mitanniler de Hurri ülkesini işgal etmiştir. M.Ö.2000'li yıllardaki bu büyük göç dalgaları gerek göç alması gerek göç yolları üzerinde olması sebebi ile Anadolu yerleşmelerindeki barış ortamına son vermiştir. Erken Tunç Çağı yerleşmelerinden olan Alacahöyük, Boğazköy, Bitik, Karaoğlan, Dündartepe ve Karahöyük'de bu dönemde çıkan savaşların izlerine rastlanmaktadır. Bahsi geçen yerleşim merkezleri zamanla Hint-Avrupalı Hititlerin hâkimiyetine girmiştir. Böylece yüzyıllarca egemenlik sürecek olan Hitit uygarlığının temelleri atılmıştır. Anadolu'ya göçen Hititli Prensler, var olan Hatti ve Hurri beyliklerinin kültürlerini yok etmek yerine izledikleri politikalar ile korunmasına öncülük etmişlerdir. Eski Hitit Krallığı'nın Hititler tarafından kurulmasının diğer bir deyişle Hint-Avrupa prenslerinin yerli beyleri alt ederek Anadolu'da hâkimiyet kurmalarının 250 yılı bulunduğu düşünülmektedir (Akurgal, 2005, ss. 35-36).

Atakum, Erdemir Tanyeri ve Erdem (2003, s.15); Hitit Uygarlığında bir kültür sentezinin oluşmasında Hititli prenslerin izledikleri sağduyulu politikaların etkisinin büyük olduğunu vurgulamaktadır. Fethettikleri toplulukların halklarına karşı herhangi bir saldırı olmadıkça iyi davrandıkları bilinmektedir. Ayrıca kazandıkları ganimetler bir yana dursun bu ülkelerin tanrılarını da kendi tanrılar topluluğuna katmışlardır. Böylece günümüzde dahi kendilerine 'Bin Tanrılı' uygarlık sıfatını verilmesini sağlamışlardır. Hitit Uygarlığı; Pankuş meclisi, tahta geçiş sırasını belirleyen Telipinu Fermanı, Mısırlılarla yaptıkları tarihin ilk yazılı antlaşması gibi önemli siyasi adımları ile de tarih sahnesinde önemli izler bırakmışlardır. Askeri açıdan da çok güçlü olmalarına rağmen hatta Mısırlılarla boy ölçüşecek kadar iyi bir ordularının olmasına

karşın düşman saldırılarına dayanıklı tasarladıkları savunma sistemleri ve surları ile de önemli olmuşlardır. Tarih sahnesinde bıraktıkları bu akılcı çözümler Anadolu üzerinde ve yakın coğrafyada etkileri yüzyıllar sürecektir reformlara ilham olabildiklerini açıkça göstermektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatür araştırması içerisinde, Hattuşa bölgesinde kazı çalışmalarında yer almış olan ve yapılar hakkında güncel bir rehber hazırlamış olan Seheer J.'nin (2011) ve ilk dönem kazıları içerisinde yer almış olan Bittel'in (1976) yazılı kaynakları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Naumann'ın (1985) "Eski Anadolu Mimarlığı" adlı eseri önemli mimari bilgiler içerdiği için, eski dilde yer verdiği mimari terimler günümüz karşılıkları ile değiştirmek suretiyle kullanılmıştır. Akurgal E.'nin (1987), (1995), (2005) de eserleri Hitit Uygarlığının kültür ve yaşamını anlayabilmek adına önemli bilgiler içermesi sebebiyle çalışma için araştırılmıştır. Konu ile ilgili Hitit tabletlerini anlayabilmek adına ise McMahon G'nin (2003) çeviri eserinden yararlanılmıştır. Çalışma içerisinde geçen ve kaynaklar listesinde yer alan diğer tüm eserler literatür araştırmasına katkı sağlamış ve çalışmaya dahil edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA

Çalışma kapsamında incelenmiş olan Büyük Tapınak'ın mimari özelliklerine ve etkilerine ulaşmak için, öncelikle yer aldığı Eski Hitit başkenti Hattuşa hakkında bir literatür araştırması yapılmıştır. Daha sonra bahse konu yapı ve mekânları yerinde incelemek amacıyla Çorum'da yer alan Hattuşa Antik kenti ve ilgili müzeler ziyaret edilerek yapılan analizler araştırma içerisine dâhil edilmiştir.

3.1. Eski Hitit Uygarlığı ve Başkent Hattuşa

Hitit Uygarlığı; kuruluşunun başlangıcı kabul edebileceğimiz Beylikler dönemi sonrasındaki Eski krallık (MÖ.1660-1460) döneminde 11 kral, ardından Büyük Krallık döneminde (MÖ.1460-1190) 13 kral ile Anadolu'ya toplamda 800 sene egemen olmuşlardır (Akurgal, 2005, ss.49-50-110). Bu görkemli Anadolu Uygarlığı zaman olarak geç sayılabilecek bir tarihte ilk kez 1880'de İngiliz Bilgin A.H.SAYCE tarafından Bible Arkeolojisi dergisi için hazırladığı bildiri ile duyulmuştur (Hititler Hitit Devleti, 2017). Bu bildiri sonrası ise ilk kez 1834 yılında Charles Texier tarafından Hitit Uygarlığı başkenti Hattuşaş gezilerek dünyaya tanıtılmıştır. 150 yıldan fazla bir süre sonra 1986 yılına gelindiğinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınan Hattuşa (Çorum, Boğazköy), Anadolu'da yüzyıllar boyu olduğu gibi tekrar çok önemli bir merkez haline gelmiştir. Başkent ilk yerli halkı Hattiler tarafından "Hattuş" olarak adlandırılmış olsa da Hitit egemenliğine geçtikten sonra "Hattuşa" adını almıştır (Hattuşa (Boğazköy)-Hitit, 2017).

Hattuşa zamanla federatif bir devletin merkezi olmuştur. Düzenledikleri akınlar ile Hatti yerli kültürünü sentezlemeleri yanında benzer yüksek kültürlü yerli halkların örneğin Hurrilerin ve Mezopotamyalı kavimlerin kültürlerinden de beslenmişlerdir (Akurgal, 2005, s.111).

Sevin (2004, s.176), Hitit Uygarlığının Anadolu'ya mimari ve sanat açısından önem kazandırdığını, Hitit İmparatorluk Çağı kültüründe de Eski Hitit kültürünün devam etmesine ek olarak mekân içi süslemelerde özellikle betimleme sanatında büyük bir sıçrama yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca bu eserlerin imparatorluk dönemine yakışır nitelikte olduğunu da vurgulamıştır.

Başkent Hattuşa 'da Hitit İmparatorluk Çağı'nda inşa edilmiş ve Anadolu mimarlık tarihi açısından önemli yapıların olduğunu söylemek mümkündür. Günümüze ulaşan ve büyük çoğunluğu Büyük Kral IV. Tudhaliya dönemine ait olan önemli kalıntılar arasında tapınaklar,

kraliyet konutları ve surlar bulunmaktadır. Bu yapılardan biri olan Büyük Tapınak Yapısı, hem Hitit Uygarlığındaki tapınak mimarisini anlayabilmek hem de genel hatları ile Hitit Uygarlığına ait mimari yapı karakteristikleri inceleyebilmek açısından önemlidir.

3.2. Hattuşa Tapınakları ve Genel Mekân Kurgusu

Hattuşa Antik Kenti; genel görünüm olarak bir bütün olsa da araştırmacılar tarafından yukarı ve aşağı kent olmak üzere iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. Aşağı kent bölgesini, yukarı kent bölgesinden ayıran önemli bir özelliği, ilk yerleşimin yerli Hatti halkı tarafından bu bölgede başladığının bilinmesidir. Hititlerin sonradan kente gelmesi ve yerleşmesi ile daha görkemli yapılar inşa edilmiştir. Büyük Tapınak, Hitit Konutları, Yamaç Evi (Hattuşa' da yer alan iki katlı anıtsal bir yapı) aşağı kentte yer alan Hitit dönemi eserlerindedir. Aşağı kent bölgesi Büyük Tapınak dışında da Yukarı kent bölgesinde de Bryce'a göre uzun seneler 5 adet olduğu düşünülen tapınak sayısının toprak altında olduğu anlaşılanlarla birlikte 26 adetten az olmadığını söylemektedir. (Bryce, 2005, s.2)

Hitit tabet metinleri de çok sayıda tapınaktan bahsetmektedir. Bu tapınaklar metin içerisinde genellikle "Tanrı'nın evi" olarak adlandırılmıştır. *AN.TAH.SUM. plant* olarak isimlendirilen ve festival bilgilerine yer veren tablet okuma çalışmaları 11 tapınaktan bahsedildiğini ortaya koymuştur. Bunlar; Güneşin tapınakları, Palai tanrısı Ziparwa, fırtına tanrısı, Zababa, Hannu, Halep fırtına tanrısı, ilahi koruyucu, Ana Tanrıça, Ashgashepa, Ea, Zitharya ve metinde adı kaybolmuş bir tanrı için inşa edilmiş bir tapınak olarak sayılmaktadır (Güterbock, 1975, ss.124-125).

Naumann, Büyük Tapınak dâhil Hattuşaş'taki çok sayıda tapınağı ortak mekân kurguları doğrultusunda incelemiş ve genel olarak benzer mekânlara ve donatılara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bunlar; kapılar, merdivenler, avlular, avlu geçitleri, hilammar, kült odaları ve ' È.ŠA" olarak adlandırılan mekânlardır. Naumann'ın bahsettiği ve bir Hitit sözcüğü olan hilammar ismi ile söz ettiği mekân, en kutsal odanın önünde yer alan ve o odaya girişi sağlayan kısımdır. Hilammar mekânları Hitit mimarlığında ilk kez ortaya çıkmıştır ve Geç Hitit dönemi yapılarında da üstünlük kazanan bir tasarım ögesidir (Naumann, 1985, s.466).

Tapınaklarda özel odalar olan hilammar ve kült odası odalarına doğrudan doğruya bir girişle bağlanmak yerine girişin yana doğru kaydırılıp sürekli olarak solda ve iki oda geçildikten sonra tasarlanmış olmasının rastlantısal olmadığı düşünülmektedir. Bu dolaylı giriş çözümü, kült odasının başta bağımsız olduğunu ve geç dönemde birleştirildiği fikrini de desteklese de, kült odasına doğrudan bir geçişin olmaması dini bir ritüelin mimariye yansımaları olarak daha çok kabul görmüştür (Naumann, 1985, s.467).

Hattuşa Tapınaklarında yine hilammar ve kült odaları arasında, sürekli olarak kült odasının solunda bulunan bir oda topluluğu yer almaktadır. Naumann, Büyük tapınakta 44 ve 42 ve 46 numaraları ile gösterdiği bu odaları (Resim 1'de kırmızı ile işaretlenmiştir) È.ŠA olarak adlandırmıştır ve bu alanlarda olasılıkla kült heykelinin yıkılıp kutsandığını söylemiştir (Naumann,1985, s.468).

Resim 1. Naumann'ın Büyük Tapınak Plan çizimi (Naumann, 1985, s.462).

3.3. Tapınakların Hitit Levha Metinleri Üzerinden Mekân Analizi

McMahon tarafından Hitit kil tabletlerinden yararlanılarak hazırlanan '*instructions to priests and temple officials*' adlı çeviri çalışmasında, Hattuşa 'da tapınaklarda çalışan memurların ve rahiplerin uyması gereken kurallar yer almaktadır. Bu yazılı kuralların analizi sayesinde, Hattuşa' da Büyük Tapınağın ve diğer tapınakların mekân işlevleri açısından önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. McMahon'un tablet okumalarından (McMahon tablet yazılarını İngilizceye çevirmiştir) bu çalışma içerisinde analiz edilenler, başlarında levha kodları yer alacak şekilde aşağıda yer almaktadır:

İ 39'-49':.. Hattuşa 'da senede bir, ayda bir veya mevsimlerin herhangi birinde düzenlenecek olan festivaller için temin edilecek büyükbaş, ekmek şarap gibi malzemeleri sağlayanlarla tapınak memurlarının tanrılar adına anlaşma yapmaları.. (McMahon, 2003, s.218). Burada tapınak memurlarının sadece ibadet işleri ile ilgili değil kentteki ekonomik işlerle de tanrı adına görevlendirildikleri anlaşılmaktadır.

İ 50'-59': ..Ürünleri tedarik ettiğinizde onları tanrılara değil kendi evlerinize ve yakın akrabalarınıza götürün. Bunları tanrılar adına onlara sunun...(McMahon, 2003, s.218). Bu maddenin mekân tasarımına ait verdiği en önemli ipucu memur ve rahiplerin tapınak dışında yaşadıkları bir konutlarının olduğunun anlaşılmasıdır.

ii 25'-51': Siz sadece tuttuğunuz altın, gümüş giysileri ve bronz nesnelere korumakla görevlisiniz. Bunlar tamamen tapınak tanrısına aittir. Gümüş ve altın giysileri bedeninizde taşıyamaz veya aile üyelerinize veremezsiniz. Saraydan tapınak tanrısı için altın, gümüş veya bronz hediye gelirse bunları ağırlığına, kimden geldiğine göre ve verildiği zamanki durumlara kadar, örneğin; 'festival zamanı verdi' şeklinde kayıt altına almalısınız. Ayrıca onu satmasını da önerin. Bu satışı açıkta Hatti beyleri görecektir ve gerçekleştirecektir ve Kral geldiği zaman bunları

kayıt altına aldığımız tableti saraya götürmesine izin verin... (McMahon, 2003 s.219). Tapınaklar içerisinde sadece tanrılar için saklanan değerli giysi ve eşyaların olduğunu anlamaktayız. Tapınaklardaki ana yapıda bulunan çok sayıdaki odadan birinde veya birkaçında bu eşyalar tanrılar için saklanmış olabilir. Ayrıca kil tablet ve mühürlerin bulunduğu odalarda kayıt altına alma işlemi gerçekleştirilmiş olabilir. Böylece bu odaların günümüz karşılığıyla birer ofis mekânı gibi kullanıldığını söylemek mümkün olacaktır. Fakat kil tabletlerin daha sonradan saraya götürülmesi gerektiğinin belirtilmesi kayıt arşivinin tapınakta değil de sarayda çözümlendiğini göstermektedir.

ii 73'-iii 20: Tapınak memuru; gece karanlığında hızlıca aşağı insin ve yemek yiyip içsin. Kadın arzulayan kadınla uyuyabilir. Güneş doğduğunda hızlıca yıkanmasını sağlayın ve derhal tapınağa gelip uyusun..En yüksek seviyede rahipler, orta seviye rahipler ve diğer rahipler ve her kim tanrıların eşliğinden geçerse geceleri tapınakta uyumayı ihmal etmesin. Ayrıca nöbetçilerin gece tapınakta dolaşmasını sağlayın uyumalarına izin vermeyin. Dışarıdaki nöbetçilerin de işlerini yaptığını kontrol edin. Her gece bir yüksek seviyedeki rahip tüm nöbetçileri denetlemekle yükümlüdür.. (McMahon, 2003 s.219). Bu madde ile rahiplerin derecelere göre ayrıldığı anlaşılmaktadır. Tapınaklarda yeme-içme gibi ihtiyaçların giderilebildiği ama karşı cinsle ilişkilere yer ayrılmadığı söylenebilir. Bu madde ile geceleri tapınak dışında ve içerisinde gezerek nöbet tutan görevlilerin olduğu anlaşılmaktadır. Yıkanmanın ve temizliğin tapınak içerisinde ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilere dayanarak; tapınaklarda tapınak memurlarının ve rahiplerinin yıkanmaları için de alanlar ayrılmış olabileceği düşünülebilir.

iii 49-54: Ateş konusunda çok dikkatli olun. Tapınakta bir festival düzenleniyorsa ateşe dikkat edin. Gece olduğunda ocaktaki ateşi su ile iyice söndürün... (McMahon, 2003 s.220). Bu bölümden tapınaklarda ateş yakmak için çeşitli ocakların olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer önemli bir nokta ise tapınak içerisinde de festivallerin gerçekleştiğinin vurgulanmasıdır. Özellikle Büyük Tapınak merkezindeki iç avlu ve sütunlu holün bu festivaller için kullanılan mekânlar olabileceği düşünülmektedir.

iii .55-83: Siz mutfak memurları, tanrıların ve beylerin lütfuna göre garson, aşçı, fırıncı veya şarapçı olabilirsiniz. Ekmek yaptığınız alan sizin tarafınızdan temiz tutulmalı. Kapı eşliğinden köpek veya domuz asla sokulmamalı. Siz kendiniz de temiz olmak için yıkanmalısınız. Temiz giysiler giymelisiniz. Aranızdan kadınlara gidecek olanlarınız yıkanmış olacak şekilde ve tanrıların sabahları yemek saatinden önce tapınağa dönmelidir.. (McMahon, 2003, s.220). Bu levha açıklamaları ile özellikle Büyük tapınak kompleksinde tanrılar için çalışan mutfak memurlarının hatta ve hatta yemek yapmak ve pişirmek için alanların tasarlandığı anlaşılmaktadır. Memur ve rahipleri gibi, tapınak tanrısının da yeme-içme saatlerinin belirlendiği ve buna uyularak sunulduğu anlaşılmaktadır.

iv I-II: Tanrılar için çalışan çiftçilerden iseniz ilk meyvelerden tanrılar için uygun vakitte getirip sunun.. (McMahon, 2003, s.220). Bu madde ile Hattuşa 'da yaşayan çiftçilerden tanrı adına sunak getirmeleri veya farklı bir yorumla tapınaklar içerisinde Hattuşa kentinden bağımsız olarak sadece tanrılar adına çalışan görevli çiftçi memurların olduğu varsayımları çıkarılabilir. İlk çıkarımın doğruluğu, tapınakların sadece soyluların sunak için kullandıkları bir mekân yerine, muhtemelen Hattuşa yerli halkından olan çiftçilerinin de sunak getirebildikleri kamusal³ bir mekân konumuna getirmektedir. İkinci çıkarımın doğruluğu ise, tapınağın ibadet

³ Kamusal mekân, Sennett'in tanımına göre toplumsal ilişkiler kurma mekânıdır. (Sennett,2010,s.261)

mekânlarına ek yapılmış olan ofis-ekonomi birimlerinin, çiftçi memurlara dahi yer verecek kadar büyük bir kompleks olduğunu göstermektedir.

4. BULGULAR

Hattuşa Büyük Tapınak yapısında; mekân kurgusuna ve özelliklerine ait bulgular aşağıda sistematik şekilde yer almaktadır.

4.1 Hattuşa Büyük Tapınak Mekân Kurgusu

Texier Hattuşa'yı keşfettiğinde, toprak üzerindeki büyük kalıntılarını inceleyerek, Büyük tapınak yapısının gerçekten de bir tapınak olduğunu anlamıştır. Yine de ilerleyen zamanlarda bölgeyi ziyaret eden gezginler Heinrich Barth ve George Perrot, yapının tapınak değil saray olduğunu ileri sürmüşlerdir. 1907 senesinde ise Puchstein ve ekibi Texier'in da öne sürdüğü gibi yapının bir tapınak olduğuna dair güçlü bulguların olduğunu söylemiş ve toprak altı kalıntılar üzerinde başlattıkları detaylı incelemeler ile bu teoriyi desteklemişlerdir. Yapılan çalışmalara rağmen, Perrot'un saray olduğu konusundaki beyanı uzun yıllar tekrarlanmıştır. Aşağı kent bölgesindeki tek tapınak olması nedeniyle de özel bir konumda olan büyük tapınak diğer bir adıyla tapınak 1'in; çevresinden daha yüksek bir kotta inşa edilmiş olması sayesinde, şehre bakan kuzey bölgelerden fark edilebildiği açıktır. Böylece anıtsal bir abide olarak gözükmesinin yanında siyasi gücü de yansıttığı belirtilmiştir. (Bittel, 1976, s.67).

Seheer'in güncel olarak çizdiği Büyük Tapınak'a ait plan; Resim 2 'de gösterilmiştir. Bu çizimin Bittel ve Naumann tarafından çizilen planlara göre güncel olması önemlidir. Yine Seheer'e ait rekonstrüksiyon çizimi Resim 3'de yer almaktadır.

Resim 2. Büyük Tapınak kompleks görüntüsü: 1-aslanlı tekne /2- kompleks girişi/3-yeşil taş/4-taş tekne/5-tapınak girişi/6-iç avlu/7-sunak/8-Direkli geçit/9,10-Kült odaları/11-tapınak depoları/12-güney kapı yolu/13-iş evleri/14-pınar (Seheer, 2011, s.17).

Büyük Tapınak; aşağı kent bölgesinin tek tapınağı olması bir yana tüm Hattuşa şehrinin en büyük tapınağı ve yapı kompleksidir. Bahsedildiği üzere yapıya ait günümüze ulaşan taş temellerini alanda bir bütün olarak görmek ve büyüklüğünü algılamak mümkündür. Alanda yer alan taş temeller yapı içerisindeki çeşitli mekânların konumunu hatta birbirleri ile ilişkilerini kolayca anlaşılabilmesini de sağlamaktadır.

Hattuşa kenti gibi Büyük Tapınak yapısı da geometrik bir ilkeye uyacak şekilde tasarlanmamıştır. Aksine Akurgal eserinde (2005), Hitit mimarlığının bu doğadan gelme özelliğine dikkati çekmiş ve bu ilkenin Helen yapı sanatında da görüldüğünü belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle Hitit Mimarisi Ege kıyılarındaki ve günümüzde Avrupa mimarisinin de temelini oluşturan uygarlıkların mimarisini etkilemiştir.

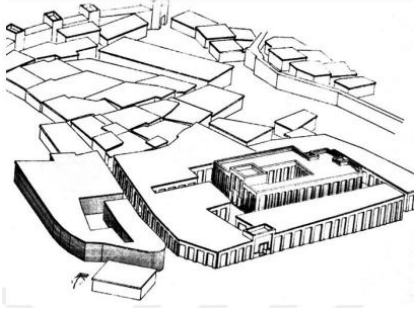
4.2 Büyük Tapınak A,B ve C Yapı Blokları Detaylı Analizi

Büyük tapınak yapısı günümüzde birçok akademik çalışmaya kaynak olan ve Kurt Bittel tarafından hazırlanan '*The Great Temple of Hattusha-Boğazköy*' adlı çalışmada detaylıca incelenmiştir. Bittel bu önemli çalışmasında Büyük tapınak yapısını A, B ve C şeklinde üç bölüm olarak analiz etmiştir. Fakat yaptığı isimlendirmeye bağlı kalmadan Resim 3'de gösterilen Tapınak çizimini kullanmıştır. Bu çalışmada kolay anlaşılması ve okunabilmesi açısından Bittel'in çiziminden A, B ve C bölümleri büyütülerek kullanılmıştır.

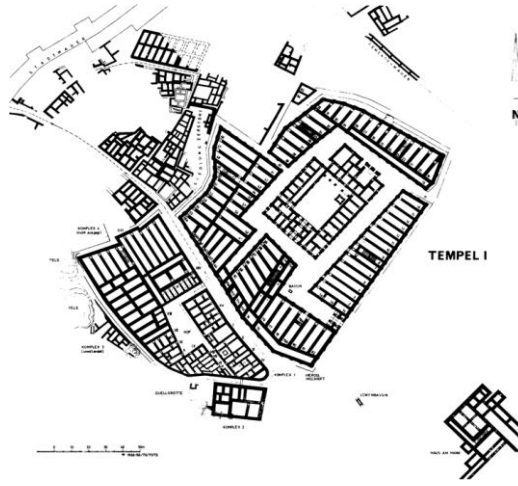
Büyük Tapınak Kompleksinin planı incelendiğinde A,B ve C bölümlerinin mekânsal kurguları ve bu bölümler arasındaki ilişkiler hakkında yorum yapmak mümkündür. Bittel'e göre; bölümlere ilişkin detaylı bilgi olmadığından yapının bütününe ilişkin kesin bir restitüsyon yapılması mümkün değildir (Bittel, 1976,s.75).

4.2.1 Büyük Tapınak A Blok

Yapının doğu bloğunda kalan ve büyük bir avluya sahip bölümünü A kısmı olarak kabul edilmiştir. A bloğu, Bittel'e göre kuşkusuz Büyük Tapınak'ın ibadet için ayrılmış kısmıdır. Bu bölümde avlu dışında kutsal oda, büyük bir giriş kapısı, arka bölümünde çok sayıda oda olan sütunlu hol bulunmaktadır. Bu plan bölümlendirilmesi ile Büyük Tapınak, Hattuşa kentinde Yazılıkaya gibi 4 ayrı tapınağa da benzemektedir. A bloğunun dört tarafı taş döşeli yol ile çevrelenmiştir. Yapıdaki odalar genellikle dar-uzun formda tasarlanmıştır ve alanları birbirine eş değildir. Merkezi kuşatan ve odalardan oluşan 3 ek yapı, servis personelinin iç mekân sirkülasyonunu sağlayabilmek amacıyla geçiş yollarıyla bağlanmıştır. Resim 5'de görüldüğü üzere, güneydoğu geçiş yolu üzerinde; büyük eşikleri olan giriş kapısı ve iki taraflı olacak şekilde konumlandırılmış, nöbetçi askerler için olduğu düşünülen küçük odacıklar bulunmaktadır. Bu detaylar bu alanın Büyük Tapınağa ana giriş kapısı olduğunu ortaya koymaktadır (Resim 6). Bittel A yapısının çevresindeki 3 ek yapının ortasında kalan alanın; büyük tapınak genelinde merkezi alan olduğunu düşünmektedir (Bittel, 1976, s.67).

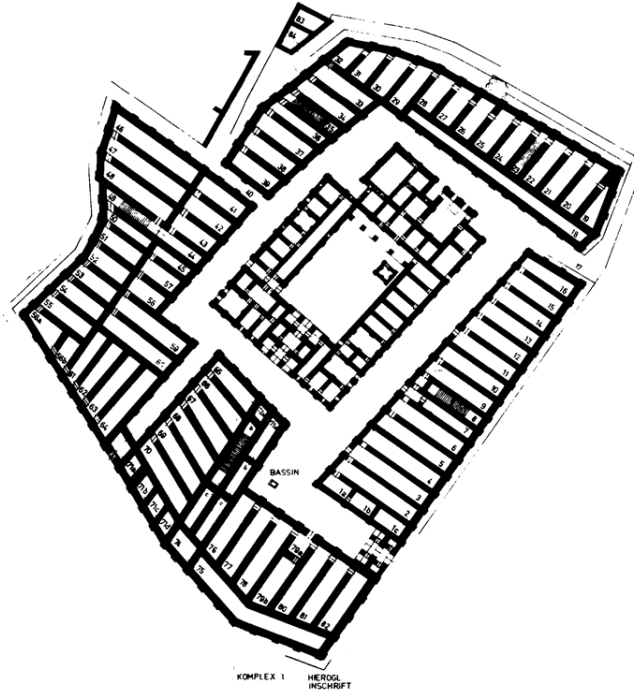
Resim 3. Büyük Tapınak rekonstrüksiyonu (Seeher, 2011, s.18).

Resim 4. Büyük Tapınak plan çizimi (Bittel, 1976, s.68).

Resim 5. Tapınak Ana girişi ve taş döşeli yol (Salihoğlu, 2017, s.96) .

Resim 6. Bittel'in çiziminden büyütülmüş A bölümü çizimi (Bittel, 1976).

Büyük Tapınakta gerçekleştirilen dini törenlerin büyük bölümünün avluda yapıldığı kabul görmüştür (Resim 7). Asıl kült odaları avlunun karşısında yer almaktadır (Resim 8). Tapınağın kuzeydoğu kenarında ise direkli galeri bulunmaktadır (Seeher, 2011, ss.16-26). Hattuşa tapınaklarının hemen hemen hepsinde olduğu gibi Büyük tapınakta da avlu dikdörtgen şekilde ve bu dikdörtgen planın uzun kenar aksı kült odasına yönelmiş olarak tasarlanmıştır (Salihoglu, 2017, s.98).

Hattuşa tapınaklarının genel kurgusundan olan hılammar-kült odası dolaylı girişi gibi, kült odasının içerisinde bulunan kült heykeli, kült betiminden olabildiğince uzak bir köşeye yerleştirilmiştir. İç mekân tasarımında, odaya giriş yapan bir kişinin kült heykelini görebilmek için yarım bir dönüş yapmasının kurgulandığı görülmüştür (Naumann, 1985, s.467). Tapınak içerisinde mekânlara ve donatılara doğrudan değil dolaylı ulaşım kurgusu Hititlerin tasarımda geldikleri akılcı düşünceyi göstermektedir.

Bittel eserinde, A yapısı içerisinde daha önceden bir taht yapısına ait olduğunu düşündüğünü fakat artık bir heykele ait olduğu kabul edilen bir altlığın bulunduğu da bahsetmiştir. A yapısı içerisinde bulunan kutsal oda içerisinde, tapınağa giriş kapısı ve iç avlu aksında, uzun kenara simetrik olarak iki eş büyüklükte kutsal alan oluşturulmuştur. İki adet kutsal alan oluşturulması birçok farklı sebeple açıklanabileceği gibi, Hattuşaş'taki en büyük ibadet alanı olan Büyük Tapınağın Hitit'in en büyük iki tanrısı kabul edilen güneş ve rüzgâr tanrısı için yapılmış olabileceği, ihtimallerden biri olarak gösterilmektedir (Bittel, 1976, s.68).

Resim 7. İç avlu girişi (Salihoğlu, 2017,s.97)**Resim 8.** Kült odaları (Salihoğlu,2017,s.98)

Büyük Tapınak yapısının Hitit'in en büyük iki tanrısı için yapılmış olmasının yanında, çok sayıdaki odaları ve bu odalara ilişkin kalıntıların günümüze ulaşmamış olması göz önünde tutulacak olunursa, özellikle iç avlu yakınındaki bazı odaların daha düşük seviyede görülen tanrılar için tasarlanmış olması mümkün durmaktadır (Bittel, 1976, s.68).

Yapılarda kullanım işlevlerini kesin olarak bilemediğimiz odalar arası geçişlere, A bölümdeki yapı bloğunda yer alan 64 numaralı oda (Resim 11) tipik bir örnektir. Bu odaya erişim ancak 11 oda geçildikten sonra sağlanmaktadır (Bittel, 1976, s.68). Yukarıda bahsi geçen tablet açıklamalarında da bahsedilen farklı statüdeki rahipler için veya değerli eşyaların saklanması için kullanıldığını ön gördüğümüz mekânlardan biri belki de 64 numaralı, erişimi kolay sağlanamayan odadır. Bu mekâna ulaşmak için 11 farklı odadan geçilmesindeki tasarım anlayışının altında statü göstergesi veya güvenlik kaygısı gibi bir amacın olduğu düşünülmektedir.

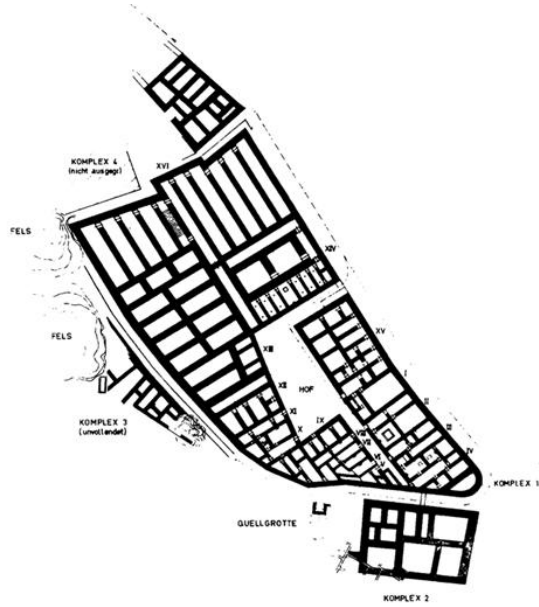
4.2.2 Büyük Tapınak B Blok

Büyük Tapınak 'ta ikinci yapı bloğu ise B olarak adlandırılmıştır ve 130 x 55 m büyüklüğünde düzensiz bir formda tasarlanmıştır (Resim 8). Bu bölüme giriş, A bloğu girişinden zıt yönde tek bir noktadan sağlanmaktadır. Giriş noktasından sonra dar bir geçiş yolu ile yine bir iç avlunun bulunduğu bölüme geçilmektedir. Bu alanda da birbirinden farklı formlarda tasarlanmış, bir kısmı doğrudan iç avlu ile bağlantılı bir kısmı ise birbiri ile bağlantılı odalar (birbiri ile bağlantılı oda sayısı 8'e kadar çıkmaktadır) bulunmaktadır. B yapısının büyük olmasına karşın ibadet amaçlı değil idari işler amacıyla kullanılan bir bölüm olduğu düşünülmektedir. Buna karşın A bölümüne yani ibadet bölümüne bağlantısı da bulunmaktadır (Bittel, 1976, s.67). Seheer de yapının güney kesiminde bir 'sokakla' ayrıldığını belirttiği bu bölümü "İş Evi" olarak adlandırmıştır. Tabletler göre tapınakta dansçı, aşçı, zanaatkâr gibi personelin kaldığı mekânların burada olduğunu belirtilmektedir (Seeher, 1999, ss.17-25). Bittel bu iş evini, bulunan bir tableten çıkarımla 208 kişinin kullandığını aktarmıştır (Bittel, 1976, s.69). Atakum ve diğerleri (2003) ise bir kutsal alan duvarı ile ayrılan tapınağın güney doğusunda kalan bu alanda Sanatkârlar Evi olarak bahsetmiştir.

4.2.3 Büyük Tapınak C Blok

B yapısı gibi A yapısına ek inşa edilmiş olan Büyük tapınak kompleksinin kuzeyinde kalan C yapısı ise iki bölüme kıyasla oldukça küçüktür (Resim 9). Bittel, tapınağı oluşturan tüm bu A, B, C bölümlerinin aynı anda inşa edilmediğini belirtmiştir. Ona göre A ve C aynı dönemlerde, B

bloğu ise sonradan inşa edilmiştir. Yine Bittel'e göre, B bloğunun inşası sırasında A bloğunun formu değiştirilerek daha gösterişli ve büyük hale getirilmiştir. MÖ 13.yy 2.yarisında Büyük Tapınağı oluşturan bu 3 bölüm birlikte kullanılmaya başlanmış olsa da MÖ 1200'e gelindiğinde C yapısına ihtiyaç kalmamıştır (Bittel, 1976, s.67).

Resim 9. Bittel'in tapınak Çiziminden büyütülmüş B bloğu çizimi (Bittel, 1976).

Tapınağın iki ek bölümündeki odaların bir kısmının ambar-depo olarak kullanıldığı kabul edilmiştir. Güney ve batıdaki bu odalarda bulunan devasa büyüklükte ambar kapları bu fikri güçlendirmektedir. Bu kaplar iki sıra halinde yerleştirilmiş olup halen orijinal konumunda yer almaktadır (Resim 10). Büyük tapınak kompleksinin ibadet bölümü dışında kalan bu alanlarının işleyişi hakkında da büyük kil kaplar şeklinde yapılan ambar kapları bilgi vermektedir. Bu işleyişe örnek olarak batı bölümünde yer alan 25 odanın kullanımını yine Bittel açıklamıştır. Güvenliğin göz önünde tutulduğu bu odalara sadece tek bir kapı ile erişim mümkündür. Yapı bloğunun iç kısmı, boylamsal bir duvarla eşit olmayan parçalara bölünmüştür. Aynı sebeple arka bölüme sadece bir kapıyla ulaşılabilir ve iç mekândaki odalara girişler birbirleri içerisinden bağlantılarla olmadığı için kullanımları daha işlevsel tasarlanmıştır. Çoğu kapı, ambar küplerden çok çok küçüktür. Bu sebeple birçoğunun, tapınak inşasından önce toprağa gömüldüğü söylenmektedir. Büyük bir çoğunluğunun üzerinde de içindeki depolanan ürün hakkında bilgi veren işaretler bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan odalarda ise ambar küpleri hiç bulunmamış fakat onların yerine çok sayıda yanmış kil tabletler ve mühürler bulunmuştur. Çeşitli çanta ve kutu şeklinde nesnelere Hitit kralları ve kraliçelerine ait baskı mühürlerinin olduğu dikkat çekmektedir Bunlar soylu Hitit ailesinden, tanrılara gelen özel armağanların taşındığı araçlar olarak yorumlamıştır (Bittel, 1976, s.68). Ambar odalarına ek, Büyük Tapınağın bir nevi kargo birimi gibi çalışan özel odaların-donatıların düşünülmesi Anadolu kültür tarihi açısından önemlidir.

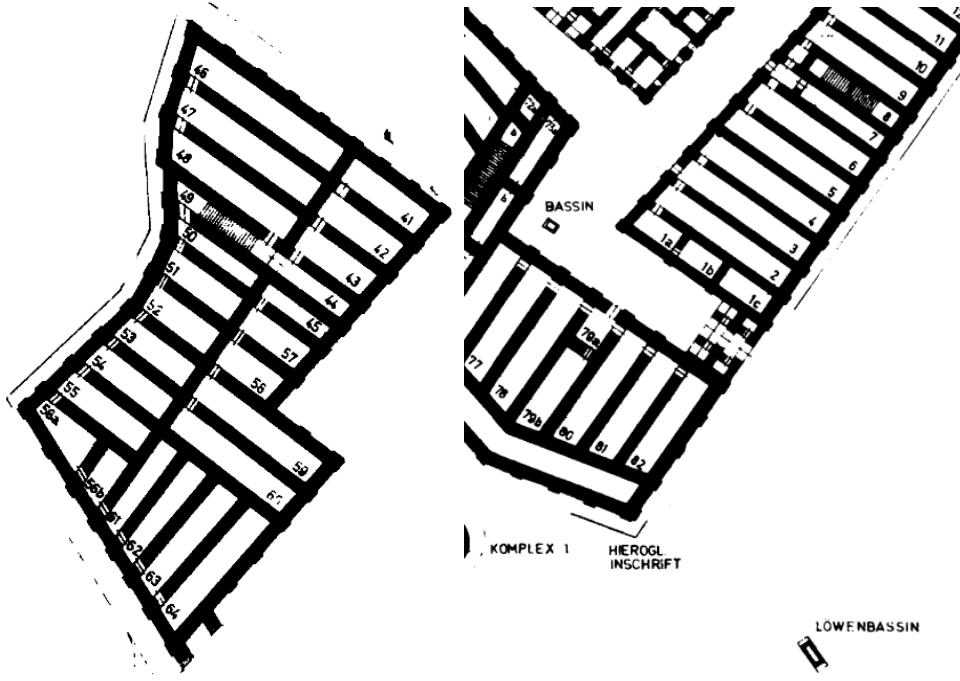
Resim 10.Depo odalarında ambar kapları (Salihoğlu, 2017,s.101)

4.3 Büyük Tapınak Giriş Mekânı Kurgusu

Yapı girişine yakın noktada, taş döşeli yol üzerinde ve tapınak ana giriş kapısını geçtikten sonra iç mekân tapınak holü üzerinde taş tekneler bulunmuştur (Resim 12-13-14).

Bittel eserinde (1976), Friedrich ve Goetze'nin Hitit ritüelleri üzerine olan çalışmalarından kral ve kraliçenin dış avluda durup ellerini yıkadıktan sonra tapınağa giriş yaptığının anlaşıldığını belirtmiştir. Büyük Tapınak dışında bulunan ve aslan tekne olarak adlandırılan su teknesinin bu ritüele uygun inşa edildiği söylemek yanlış olmayacaktır.

Hitit Uygarlığı büyük tapınaklarında, su tekneleri gibi dini ritüellere uygun olarak inşa edildiği düşünülen, kral ve kraliçenin dini merasim öncesi hazırlanması için 'hal-e-nt-u-w-a evi' olarak adlandırılan bölümün inşa edildiği bilinmektedir. Bu mekân tapınağa giriş yapmadan önce kral ve kraliçenin tören giysilerini giydikleri yer olarak kullanılmıştır. Fakat Büyük tapınakta bu mekânın nerede konumlandırıldığına dair kesin bir bulgu bulunmamaktadır (Bittel, 1976, s.70). Bu bilgi, Hitit Uygarlığı tapınaklarında böyle bir hazırlık mekânına ihtiyaç duyulmuş olması ve mimari açıdan da tasarlandığının bilinmesi açısından önemlidir.

Resim 11. Bittel'in çiziminden 64 numaralı oda (Bittel, 1976)

Resim 12. Bittel'in çiziminden su tekneleri (bassin) konumları (Bittel, 1976)

Taş tekne üzerinde herhangi bir akıntı deliği yer almadığı için çeşitli araştırmacılar tarafından su teknesi olarak kullanıldığı kabul edilmiştir (Bittel, Güterbock, Neumann, Neve, Otten ve Seidl, 1975). Üzerindeki aslan kabartmaları sebebiyle Büyük tapınakta yer alan diğer su teknesinden farklılaşmaktadır (Resim 13 ve Resim 14'den biçimdeki farklılığı okumak mümkündür). Hattuşa sfenkslerinde olduğu gibi, bu tekne üzerinde de aslan figürünün işlenmesi hem mimari bir donatı unsuru olarak, hem de Anadolu kültür tarihinde aslan figürü kullanımı açısından önemlidir. Yunan Uygarlığından çok daha öncesi dönemlerde bu topraklara özgü bir uygulama olduğunu bir kez daha örneklemektedir. Günümüzde Anadolu'da aslan figürü halen daha kullanılmaktadır. Hitit Uygarlığı başkent yapılarında dahi karşımıza çıkan aslan figürü; hıms yapım tekniği gibi Anadolu toprakları üzerinde mimari bezemelerde ve yontu sanatlarda figür olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu uygulamaların en tipği 2. Ulusal Mimarlık Dönemi eseri olan Anıtkabir Müzesi'ne ait Aslanlı Yoldur. Kuvvet ve güç temsilcisi olarak kabul edilen aslanlar, Hititlerin özellikle anıtsal mekânlarında tasarladıkları ön avlulu girişlerde olduğu gibi Anıtkabirde de ziyaretçileri karşılamaktadır. Büyük Tapınakta karşılaşılan bu Aslanlı tekneden sonra yine bu alanda zemine gömülmüş bir su teknesi daha bulunmuştur. İşlevleri kesinleşmemiş bu su tekneleri Anadolu inanç ve geleneklerinde yer alan su kültürünün mimariye yansımaları açısından da önemli bir örnektir.

Resim 13. Aslanlı Tekne (Salihoğlu, 2017, s.99) **Resim 14.** Su teknesi (Salihoğlu, 2017,s.99)

4.4 Büyük Tapınak Malzeme ve Yapım Tekniği

Büyük tapınak kompleksi mimarisinin 3.boyuttaki tasarım detayları hakkında kesin bilgiler olmasa da, antik kentteki diğer Hitit dönemi yapılarında olduğu üzere strüktürel açıdan yapının üst bölümlerinin ahşap hatıllar ile sağlamlaştırılmış kerpiçten yapıldığı düşünülmektedir. Bu teknik Geleneksel Anadolu mimarlığında hımış olarak da bilinmektedir. Yapı duvarlarının sıvanarak kısmen çeşitli boya ve bezemelerle süslediği de bilinmektedir. Büyük Tapınak için ayrıca ahşap kirişlerle kapatılmış düz bir dam da inşa edilmiştir. Günümüzde büyük tapınağı oluşturan hımış duvarları yerinde görmek mümkün olmasa da, duvarların oturduğu taş blokları ve üzerindeki çok sayıda açılmış zivana deliklerini görmek mümkündür (Resim 15’de kırmızı ile gösterilmiştir). Bu zivana delikleri, ahşap hatılların taş bloklar ile oluşturulmuş kaideye sağlamca bağlanması için yapılmıştır (Resim 16) (Seeher, 2011, ss.21-23). Büyük Tapınakta gördüğümüz hımış yapı tekniği, Anadolu’da önemli bir kırsal/geleneksel mimari yapım tekniği olarak süregelmiş ve halen daha kullanılmaktadır. Günümüzde Sivas dolaylarından batıya, İç Ege’den Torosların kuzey yamaçlarına uzanan bölgelerde ve hatta Anadolu komşusu balkanlarda da hımış tekniği ile karşılaşmak mümkündür (Anadolu’da Kırsal Mimarlık,2017).

A bloğunda yer alan iç avluda bulunan ve sunak olarak kullanılmış olabileceği düşünülen ayrı bir yapının kaide blokları sert ve koyu yeşil renkteki Gabro taşından yapılmıştır (Seeher, 1999, ss.12-25).

Kült odası tasarımı hakkında ise Bittel gibi Naumann da eserinde önemli bilgiler aktarmıştır. Kült odası yer döşemesi ahşaptır. Kapı uzun duvar üzerinde açılmıştır. Kısa kenarlardan bir tanesinde ise iki pencere ve bu pencerelerin arasında duvar önünde kült betiminin yapıldığı düşünülmektedir. Hitit tapınaklarında sadece kısa kenarlarda değil uzun kenarlarda da bir ya da iki pencere açıldığı düşünülecek olursa ve Büyük tapınakta da bunun uygulandığı kabul edilecek olursa kült betiminin oda içerisinde üç ya da dört pencereden aydınlatıldığını söylemek mümkün olacaktır. Kült odasındaki bu bol gün ışığı kullanımı, Ön Asya’daki diğer kültürlerle uzak bir kullanım biçimidir (Naumann, 1985, s.467).

Resim 15. Zıvana Delikleri (Salihoğlu, 2017,s.9) **Resim 16.** Duvar yapısı ve yapımı Çorum Müzesi'nden (Salihoğlu, 2017,s.79)

4.5 Büyük Tapınak Yapısı ve Anadolu Mimarlığı Açısından Önemi

Büyük tapınak yapısının yukarıda bahsi geçen mekân kurguları ile birçok yaşamsal aktiviteye olanak sağlayan akılcı bir yapı olduğu ortadadır. Fakat Anadolu Mimarlığı üzerindeki derin etkisini algılayabilmek için Hitit Mimarlığı ve onun içerisindeki temsil yönünden öncelikle bahsetmek gerekmektedir.

Akurgal eserinde (1995), Hitit Mimarlığını şu şekilde açıklamıştır:

“..Hitit mimarlığında sütun tanınmıyor, onun yerine dört köşe direkler kullanılıyordu. Hitit mimarlığının en belirgin özelliği karşıtsız yani asimetrik oluşudur, dinsel ve sivil binalarda olduğu gibi kent planlılığında da bu davranış egemendir. Büyük Tapınak'ın avludaki ana yapısının karşılıklı (simetrik) düzenli giriş kapısı ve Büyükkale'nin E Yapısı birer “Bit Hilani” olup, Hurri kökenlidirler. Hitit yapılarının konturları yani binaya biçim veren dış çizgileri bile bizim bugün yanlış bir yargı ile biçimsiz diyebileceğimiz bir görünüş sergilerler. Hitit mimarlığının asimetrik yani karşıtsız düzen biçemi Girit'te olduğu gibi Troya VI Kentinde Atina ve Bergama akropollerinde de görülür..” (s.85-86)

Bit-hilani plan tipi; Demir Çağı döneminde Güneydoğu Anadolu, kuzey Suriye, İsrail ve kuzey Mezopotamya bölgelerinde özellikle saray mimarisinde kullanılmıştır. Bit-hilani özelliği gösteren yapılar bahsi geçen bölgelerde bazı ortak özellikler sergilemektedir. Ortak özelliklerden biri önu açık, uzun ekseni cepheye bakan yatay dikdörtgen sütunlu portiko (portiko: bir yapının, özellikle bir tapınağın, üstü kapalı, duvar ya da sütunlarla desteklenmiş giriş bölümü) olmasıdır. Ayrıca arkasında portikoya paralel olacak şekilde yatay dikdörtgen taht odasının inşa edilmesidir. Yine bu grup yapıların, kuzey güney yönünde yapılmış yatay dikdörtgen şeklinde

bağımsız oldukları görülmüştür. Genel olarak hepsinde anıtsal merdivenler kullanılmıştır. En önemli özellikleri büyütülmeyen kapalı yapılar olmalarıdır. Ön cephelerin alt bölümleri ve kapı söveleri orthostatlar ile süslenmiştir (Salihoğlu, 2017, s.107-108 ; Lehmann ve Killebrew, 2010, s.13-33). Asurluların da büyük saray kompleksinin bir parçası olarak veya sarayların özel dairelerinden biri veya bir kaçı olacak şekilde, hilani tarzında sütunlu portiko inşa ettikleri bilinmektedir (Sevin, 1991, ss.109-111). Bit-Hilani plan tipinin Anadolu yapı geleneğinde yerel yorumlarla hâlâ kullanıldığı söylenmiştir. Örneğin günümüzde; Adıyaman'ın Kahta Bölgesinde "L-Hilani" olarak adlandırılmış plan tipolojisine sahip yapılar yer almaktadır (Erarslan, 2013).

Hitit mimarisinin Büyük tapınakta da görüldüğü üzere diğer bir özelliği iç avluya sahip plan tipolojisine sahip olmasıdır. Avlu her zaman dikdörtgen ve tapınaklarda kült odasına yönelmiş olarak karşımıza çıkmaktadır (Naumann, 1985, ss.333). Özgüç bu plan tipinin Anadolu'da ilk kez Kaniş 'de görüldüğünü belirtmiştir. Daha sonraki dönemde bu tasarım Hitit saray ve mabet avlularına öncülük etmiştir (Özgüç, 1999, s.60). Daha önce bahsedildiği üzere Anadolu konut mimarisinde avlu uygulaması devam etmektedir.

Diğer önemli bir husus da Akurgal'ın (2005, s.126) belirttiği üzere Hitit yapılarında pencerelerin önü açık cephelerde bulunmasıdır. Bu tasarım biçimi doğu uygarlıklarında bilinmeyen bir yöntemdir. Büyük Tapınakta büyük pencereler ile Yazılıkaya Açık hava Tapınağı'nda olduğu gibi aydınlık bir atmosfer yaratılmıştır. Böylece Hititlerin Helenlerden önce açık havada ibadet ettikleri kanıtlanmış olmaktadır. Yine Turani'ye göre ise Mezopotamya'da pencereler evlerin avlusuna bakmaktaydı fakat Hitit yapılarının pencereleri evin dış duvarına diğer bir deyişle manzaraya doğru açılmışlardır. Osmanlı dönemine ait yapılarda bunun çeşitli örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Hititlerin yapılarında özellikle tapınaklarındaki gün ışığı kullanımı Uzak Doğu tapınaklarında da görülmektedir. Bu tapınaklarda da tıpkı Büyük Tapınak Kült odasında olduğu gibi heykele gün ışığı gelecek şekilde tasarlanmıştır (Salihoğlu, 2017, s.190; Turani, 2011, ss.121).

Yamaçların kullanılma biçimi ve yapıların yerleşme düzeni yönünden evlerin bağımsızlığı Troya yapılarına da benzerlik göstermektedir (Naumann, 1985, s.501). İlerleyen yüzyıllarda Anadolu üzerinde mabet ve sarayların yine yamaçlar üzerine inşa edilmeye devam ettiği görülmektedir. Tıpkı Büyük Tapınak 'ta olduğu gibi, Selçuklu-Osmanlı külliyesi ve Topkapı Sarayı alanı belirgin olarak Hitit dönemi yapıları ile benzer plan özellikleri göstermektedir (Akurgal, 2005, s.127).

5. SONUÇ

Anadolu antik dönemlerden itibaren yerli halkı Hattiler dışında göçler ile birçok farklı ırktan insana tıpkı Hititler gibi yurt olmuştur Kökenleri birbirlerinden farklı olsa da bu halklar birlikte yaşamayı öğrenmiş Hatti ülkesi adını verdikleri Anadolu'da etkileri asırlar boyu devam edecek olan bir kültür-sanat etkileşimini oluşturmuşlardır.

Mimarlık ve iç mimarlık disiplinleri açısından bakıldığı zaman Eski Hitit Uygarlığı dönemi, 250 seneyi bulan oluşma süreci ve 800 senelik egemenlik süreci ile Anadolu'da mimarlık tarihi açısından büyük etkiler bırakmıştır. Dönem içerisinde var olanla, yeni gelen alışkanlıklar hoşgörülü ortamın da elverişliliği ile büyük bir alışverişi sağlamıştır. Anadolu coğrafyası; yapı işçiliğinde en uygun şartları yakalamış ve bugün dahi Anadolu kırsal mimarisinde bu yapım tekniklerinin süregeldiği görülmüştür. Yaşama mekânlarındaki avlu ihtiyacının, asimetrik plan kurgusunun Anadolu mimari kimliğini etkilediğini söylemek mümkün olacaktır.

Büyük tapınak mekân araştırması göstermiştir ki Anadolu toprakları üzerinde dinler ne denli değişirse değişsin, ritüeller birbirinden ne denli farklılaşsın farklılaşsın Anadolu insanının mabet yapısı anlayışında, tıpkı Osmanlı ve Selçuklu külliyelerinde olduğu gibi ibadet fonksiyonuna ek her zaman yan işlevli mekânlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı yan işlevlere sahip bu kamusal alanlar sayesinde toplumun sosyalleşmesi için de olanak sağlanmış olmaktadır.

Bu çalışma ile Anadolu mimarlık tarihi araştırmaları yapılırken kullanıcı alışkanlarını analiz edebilmek için, Osmanlı ve Selçuklu İmparatorluklarından çok daha öncesine inilmesi gerektiği, 1000 yıla yakın hâkimiyet sürmüş olan Eski Hitit Uygarlığı döneminin es geçilmemesinin büyük önem taşıdığı bir kez daha ortaya koyulmuştur. Batıdan veya doğudan geldiği tartışılmakta olan birçok mekân tasarımı unsurunun belki de Hatti ülkesinde kullanılmakta ve bilinmekte olduğu gerçeği açıktır.

Kısaca söylemek gerekirse, Hitit tapınak mimarisinde günümüz Anadolu mimarisinde de karşılaşılabileceğimiz; hımsız yapı tekniği, iç avlu, asimetrik plan kurgusu, su-ibadet-mekân ilişkisi, doğal aydınlatma, ahşap pencere kapakları, bit-hilani plan tipi, aslan figürünün mekânda kullanımı ve belki de en önemlisi birden fazla eylemi /işlevi barındırması gibi tasarım unsurlarının olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E.(1987) *Anadolu uygarlıkları*. İstanbul: NET Yayınları
- Akurgal, E.(1995) *Hatti ve hitit uygarlıkları*. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı
- Akurgal, E.(2005) *Anadolu kültür tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları
- Atakum, Ç., Erdemir Tanyeri, T.ve Erdem,D. (2003) *Hititler*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Bittel, K., Güterbock H.G, Neumann G., Neve P., Otten H. ve Seidl U.,(1975) *Boğazköy V. funde aus den grabungen 1970 und 1971*. Berlin: Gebr Mann Verlag Yayınları
- Bittel, K. (1976) *Les hittites*, Gallimard Yayınevi
- Bryce, T. (2005), *The kingdom of the hittites*. New York: Oxford University Press Inc.
- Erarslan, A.(2013), Kırsal mimaride tarihsel sürekliliğin bir yorumu olarak kahta bölgesi "1-hilani" yapıları. *Mimarlık Dergisi: no. 370*
- Güterbock, H.G., (1975) *The hittite temple according to written sources, le temple et le culte: Compte Rendu de la Vingtieme Rencontre Assyriology*.
- Kurt, B. (1976), The great temple of hattusha-boğazköy. *American Journal of Archaeology, Vol. 80, No. 1, 66-73*
- Lehmann, G., Killebrew A.E. (2010) Palace 6000 at megiddo in context: iron age central hall tetra-partite residencies and the bithilani building tradition in the levant. *Bulletin of the American Schools of Oriental Researc, BASOR, 13-33*
- McMahon, G. (2003), Instructions to priests and temple officials. *The Context of Scripture, 1, 217-221*.
- Naumann, R.(1985) *Eski anadolu mimarlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Özgüç, T.(1999) *Kültepe-kaniş/ neša*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Salihoglu, E.F.(2017), *Eski Anadolu uygarlıklarında mekân-donati elemanları tasarımları ve etkileri* (yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi
- Seeher, J. (1999) *Hattusha-guide: a day in the Hittite capital (Vol. 2)*. İstanbul: Ege Yayınları
- Seeher, J.(2011) *Hattuşaş rehberi*. İstanbul: Ege Yayınları
-

- Sennett,R.(2010) *The public realm,the blackwell city reader second edition.* (Edt: Bridge G., veWatson S.) Yayıncı: Wiley-Blackwell
- Sevin, V.(1991) *Yeni assur sanatı ve mimarlık.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Sevin, V. (2004) *Anadolu arkeolojisi.* İstanbul: Der Yayınları
- Turani, Adnan.(2011) *Dünya sanat tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi
- Hititler, Hitit devleti, Hitit uygarlığı, Hitit sanatı. (2017, 2 Ocak). Erişim adresi: http://www.arkeolojidunyasi.com/anadolu_uygarliklari/hititler.html
- Hattuşa (Boğazköy) – Hitit başkenti (Çorum). (2017, 9 Ağustos) Erişim adresi: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44427/hattusa-bogazkoy---hitit-baskenti-corum.html>
- Anadolu'da Kırsal Mimarlık. (2017, 10 Eylül) Erişim adresi: <http://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-Content/uploads/AnadoludaKirsalMimarlik-Ekitap.pdf>